

APIE META/FUNKCIONALIAS „OBJEKTYVAUS POETIŠKUMO“ PRIEIGAS XX A. PIRMOSIOS PUSĖS LIETUVOJE

Ramutis Karmalavičius

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Naujosios literatūros skyrius

Antakalnio g. 6, Vilnius

El. p. ramutis.karmalavicius@delfi.lt

Didžiausias Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto (1860–1938) rūpestis – nedarvinistinių „kūrybos dėsnų“, arba žmogaus nedalomumo koncepcijos įtvirtinimas ir ja kvalifikuojamos literatūros sampratos Lietuvoje pagrindimas. Tokia „metodologija“ („disciplinuoti lietuvių protus“) nebuvo virtuali, psichoegzistencijos paslaptims svetima ar negailėstingai, tarkime, ne tik Voltairą, bet ir kierkegaardizmą, redukuojanti trupmeninė (su pretenzija į *ars gubernandi*) doktrina; veikiau integrali metateorija, motyvuojama grįžtamosios subjekto darbų vertės (netgi būsimos maceiniškojo „asmeninio likimo“) matu, neišsitenkanti punktyriškai evoliucionuojančiame, betoriame lietuviškosios heroinės patetikos „idealizme“. Užtat grožinė literatūra ir istorinė neoretorinių jos saviugdų sklaida Jakštui tampa *transsubstancijos* galių prioritetu rašytinėje minties regulų (kenotinės antropologijos) patirtyje... Jakštas išties viešumon kėlė, pasak V. Bičiūno, – „idealistinės estetikos ir kritikos dėsnius“ (Bičiūnas, 1930: 162), arba tai, ką pasaulėžiūrinis Jakšto favoritas Vladimiras Solovjovas (1853–1900) vadino nuo išorinių santykių ir aplinkybių nepriklausoma priežastingumo veiksnio idealija sąmoningumo barų centre. Lietuvoje, budo kraštui, taip svarbi intelektinė iniciatyva, vietoje kurios ligi tol labiau dominavo iš paskos vėluojančiai realybei bėganti tezinio quasipotencijos ir sociodiskursinį jos ekvivalentą vulgariai išdidinanti deterministinio imperatyvo pastanga. Todėl, ir Jakšto įsitikinimu, tyrinėjant kultūrą, aptariant poetus, laukia orientyras-dilema: arba nevienalinijinė krikščionybė, arba etno/*Raudonojo fronto* mintuvai. Beje, „materializmas, save pamiršančio subjekto filosofija“ (A. Shopenhauer) atrodė patraukli tokios *subjekto* tapatybės personaliai (metateoriškai) dar neatradusioje literatūrinėje-kritinėje aplinkoje. Proletkultinės invazijos schemas čia dar pasitiko etnokratinės, valstybinio savarankumo krypties auditorija, kuriai *summa theologica*, kaip ir širdies atmintys politikoje ir

menė, tarnavo pasirodymų afektacijoms, o ne „transsubstancinei sąmo- nei“ in praxis ar *gražybės* mentalitetui in esse.

Kita vertus, nė vienos savo knygos, net ir dvitomio, aprėpusio beveik visą kritinės veiklos laikotarpį, pats A. Jakštas-Dambrauskas ne- vadino nei „naujosios mūsų literatūros istorijos“, nei „estetikos mokslo vadovėliu“ (Jakštas, 1931: 4); tarsi tai dar būtų tik šiaip vaižgantiškai „ap- dirbta medžiaga“ būsimam lietuvių literatūros raidos modelio aptarimui, nors šis „grynuoju mokslu“ / savastingu Protu grindžiamas, jau galėjo figūruoti metodologinių svarstymų apie meno vertę kaip Grožio *status quo* arba teistiniu išpažinčių modalumo / antimefistinio organicizmo ar- gumentu. Vis dėlto, ypač dvitomis – daugiau nei birių faktų medžiagą dorojantis kritiko / istoriografo apšilimas, kadangi „kūrybos dėsniai“, ku- riais šiuose darbuose operuojama, kelia ir drauge atskleidžia „pamatinį meno principą“: menas, jo estetika istorijos plane – „Dievo kūrybos pa- veikslas“ (Jakštas, 1931: 4); todėl kūrybinė-kritinė pritaikomybė Jakštui netampa eiliniu (sroviniu) vadovėlinio lygmens taisyklių schizmatizmu, statiška mokomosios jų skirties priedanga (it demetafizės morfologijos niekiniu-konformizmu); greičiau – išsegmentuoto motyvacinės išvaizdos neišvengiamumo respektu, patikima viršempirinės vertybių kilmės savip- ratos vėliava-šaltiniu. Vakariečių amžininkų sugestijuotam Jakštui „me- nas yra Grožio kuriamasai veiksmas“ (Jakštas, 1931: 4), – kuri integruo- jama hermetinio *aš* aktyvizmo iniciatyva, sintetiškai draugijon („Draugi- jon“ taip pat), taigi savin suimanti ir gyvenimo, ir kūrybos formų *valias*, aprėpanti (kas be ko) ir psichoanalitinės kilmės veiksnys sociokultūrinio vertinimo ir jo suvokties kalboje. Jakšto asmeny atsirado lietuviškojo in- telekto alternatyva protiniam minties pietetui, kaip sublimacinio sekulia- rumo praktikai Vakaruose. Jakštas lietuviškajai *ratio* sampratai (europi- nei marginalijai tarp „dekadentų“) tarytum troško grąžinti mokslinės pa- žangos statusą ir suteikti klasikos legitimumo teises, nes žodis jam buvo realus kūrybine atsivėrimo fenomeno gelme, ne anarhiškai irracionalia, o transdieviška kūno subordinacinio veiksmo akcija mintyje (vadinasi Pro- tu įdinamintoje Grožio savasties pajautoje). Dėl to vadovėliškumas atme- tamas kaip dirbtinio chrestomatizmo indeksas, kuris deformuotų antjuti- minį Grožį, jo gnosį sprautų tik į *gimnazistinės* (taikytinos nebent Jonui Biliūnui) (Jakštas, 1923: 115) estetikos apibrėžtumų akcentus. Juos mo- deliuotų pagal prokrustiškus, „dogmomis apsisvaiginusių“ (a la „Rytų įtakoje pas mus veikiančio“ B. Sruogos, ar *naujausybės* protestantizmu

patentavusios S. Čiurlionienės) (Jakštas, 1923: 238–248) ir kt. jaunųjų, Jakštui neįtinkamai modeliuojančių ultrakorekcinį įrangų (iš „protesto prieš Rymą“) maketus. Neoromantinio modernėjimo simptomus ir kritikoje, ir mene, neaktyvuotus Aukštąja Išmintimi, Jakštas laikė naujuoju stambeldizmu, kuriam neatspari estetinio liberalizmo reformatorių „sekta“. Jakštas prieš vadovėlišku / *kurtizanyste* ir panašios simptomatikos duomenimis įlovelasintą mokslinės / metodologinės „archeologijos“ siaurumą (ypač, kai šis „be protavimų ir be priparodymų“), bet kartu ir prieš madingas subjektyvistines spekuliacijas kritikoje, prieš beončius, lietuviškųjų pseudoindividualizmo karaliukų „mokyklos“, išsišokimus. Dogmatizmas, *windige speculationen*, scholastika – dažniausi, neigiamai konotuojami Jakšto žodžiai, kurie jį daro lietuvių estetinei minčiai svarbų ne vienvalenčiu priešpriešinės neigties patosu, o metateoriniu, *ontologinių Grožio priešasčių* trajektorijos prielaidas įsisavinusiu rašytojų *patarėju* (tokiu pats save laikė) – kritikos žanro autoritetu.

***

Dievas – *qua totum* šventovė – transcendentinio *apriori* ir drauge „uždavinių davėjo“ žmogui programa; dėsniai joje – tikrovės paslapčių atpažinimas „kuriamojo Logo“ menu, atvirumo indeterminacinei sublogikai kelias (tomistinės „egzistencijos“ ciklas) išmintyje; metaloginė dieviškumo kibirkštėlė žmoguje – paslaptis „įkvėpimo moksle“, šis savo ruožtu – dėsnių aptikties medžiaga / priemonė, įkvėpimą lemiančiojo Didžiojo Kosmo paslapyje; „kas gi yra šis visas regimas pasaulis, jei ne didelis kosmologiškas uždavinys“ (Šalkauskis, 1938: 23), o ne nuo amžių sustingusio duomenų instrumentarijus bazė-lava. Todėl „menininko emocijos objektyvacija“, nelyginant evoliucinė teleologinio modernizmo gairė – pakraipa, kur logika – aksiomatinio mąstymo principas ataraksiniame išvadų / įvado lygio aporizme; krikščionystės matmuo – žmogaus realybę „katalikiškuoju mokslu“ akumuliuojanti tų dėsnių (gamtos, kosmoso, lemties stichijų) teodicėjinė įkrova, pati kūninė dievybės (it materijos logikos) vs intelektualinio jos („gyvos būtybės“) savaveiksmio alter/nuotykių galia; materija – „fenomenų nešėja“ Logo spinduliuočių tinkle; Logos – „dievybės pilnybė amžina savyje“ (Jakštas, 1930: 311), tad nereikalaujanti specialaus *dievinimo*, išvirstančio barokiškai manieringos painiavos metaforika tekste. Tačiau „vidinės idėjos despotizmas“ (K. Leont-

jev) būtinas, kad materija *neišsivaikščiotų*, organizmai, tekstai, etnosai ir etc. nežūtų, taigi daiktai, fenomenai nesuirėtų savaime (Леонтьев, 1992: 117). Gyvybe įmisterintas Kristaus kūnas – Logoso matrica meniškai apdorotoje dvasios paslapties („sakramento Esmės“) prabūtyje; „Esybinės Išminties“ pasaulis – soboristinės ontokilmės materija (todėl veiksmi misterija jame, o ne satyra ar „integralės Tiesos“ stokojantis „lauko poveikių“ vodevilis – belogė, bemokslė drama).

„Kristus savo gyvenime ieškojo ne *savo valios*, bet jį siuntusiojo“ (Jakštas, 1997: 75). Menininko originalybės šaltinis – Kristaus *similis* identitete: niekas Dievo sūnystės negali pagrobti (iš tavęs). Nusavina mi laiko *padirbiniai*, tapatybei atsiduodama sava, apvalytos subjekto erdvės, valia; kultūra – granitinio minties tvarumo, Grožio kaip paties daikto gyvybė, kelrodinė paslapties identiteto iniciatyva; siela – savęs išganymo var(d)iklis žmoguje, su sąlyga, kad ilgainiui *išsižadės* jos, kaip pražūtis geno pagundų subjektyvume, kad pernelyg žmogiški jutimai netaptų visagale beminčio turgaus vergove, bemetafizio egoizmo vienusyste. Į gabalus modernaus intelekto dekonstruotą pasaulį, kaip išnykusią subjekto-objekto dermę žmoguje, reikia vėl sulydyti, anuliuojant susvetimėjimo tendencijų pogromus. Reikia, kad vėl evangeliškai atkustų net *siauraprotysčių* numarinta gamta, vadinasi, žmogus atsigautų savo vertės ir nualsintos prigimties reikšmingumo ikoninėje konkretybėje, su pasauliu naujai būtų pasirašyta metodologinė neoracionalumo sutartis – „bažnytinė“ tvarka, sugestijuota „krikščioniškai-teosofiškos“ draugijos / „katalikų internacionalo“ sintezės, „Kristaus kariuomenės“ vienijančių idėjų *sukrautizme*; kad ir meninio žodžio simbolika natūraliai taptų gyva religiška atsiveriančia prasmės kauptimi talpiame „kuriamojo Logo“ savimonės ženkle. Toks transkontinentalus (nuo M. Arnoldo iki L. Gumiliovo, T. S. Eliot ir t. t.) leitmotyvas atitiko ir misterijos žanrą kaip „pasaulio viršharmoniškumo“ formos renome; tarsi ir literatūra būtų filosofinė būties organono parafrazė – meta/atmaina. Nietsches *antžmogis*, Jakšto akimis, integruotinas į solovjovišką *dievažmogystą*, Vakarai gravituotini Rytų kryptimi („susolovjovinant“ krikščioniškąją Vakarų filosofiją“), bažnyčia teatranda save ne natiurmortizmuose, o giliajame Eroso metafizikos klode (tik ne lietuviškajame *porno* paviršiaus ekstremizme, kuris neužkabina simbolinių žmogaus sąmonės obertonų kitaties). Lietuviškasis *kūrėjėlis* dažnai net nežino, kad lemtinga jo išganymo (f)akto procedūra slypi ne pačiame *aš* tveriamame mene, o savimobilizacinėje

sielos pasaulio veikmėje. Regis, dėl to Jakšto jau XX a. pradžioje negalima buvo lengva ranka atiduoti XIX a., su visa neva pilkų tos artimos epochos dalies moralistų, „melo eunuchų“ (D. H. Lawrence) plejada. Jakštas žinojo, kas yra epikūrietiškoji žmogaus kraujo spontanika rusų ir vakariečių mene, kas laukia subjekto valios pasekmių, ego atsidūrus proveržio monstrialikos ir modernioje, tačiau silpnai postkantaiskai tesukultūrintoje audrų sūkurio ugniavietėje Lietuvoje.

V. Solovjovo *цельное знание* koncepte, Jakšto požiūriu, makrokontekstiškai telpa-atsiranda viskas, kas nemitologiškai, o *homo mediterraneus* tikrovėje yra. Todėl Logas – įdaiktintos tobulybės infrastruktūra arba (perfrazuojant St. Coleredge) rinkiniai žodžiai, sulydyti pačia geriausia, aukščiausios valios prabos tvarka; ji – stipri savaime, o ne moliusko būviais ar bekūnių (laikinių) abstrakcijų ūkais (kaip, regis, yra lietuvių Rašto simbolizme, lyginant jį su lingvistinėm „visatos vėlės“ *raison d'être* monadinėse kitų sistemų patirtyse); „sąvokoj pagautos daikto esmės“ (Jakštas, 1997: 51) socialumas realizuotinas ja pačia, taigi meno kaip „gyvenimo formos“ / substancialės Tiesos reikšme; žmogus – aukščiausia viršjuslinio nuotolio, savęsp nutaikyto žvilgsnio modulybė būtyje, vertybiškai medijuojanti kritinio savo pačios dialogavimo ištarmes, santarmiškas atsakomybes kalbos menu / sutelktinio sąmonės patyrimo trukme (tai rinktinės kokybės *quiditas* – „ant tikro pamato“, išsipildantis *techne*).

Juo, subtekstiniu-iniciaciniu, Dievo kūrybos paveikslo panašumu (menas – Tiesos doroje atspindys), vyraujančiu A. Jakšto literatūrinėje kritinėje estetikoje, sąmoningai matuojamas lietuviškasis gimnazistinės *idėjų karalystės* (nuo avangardo iki „Skardo“ ar „Žarijos“) kontekstas: tai vangiai kol kas kyląs iki prigimtine meno *vs* „pasaulio sielos“ brandumo esme siektinų ne tik rūpimo *christianizmo*, jo kultūrinės recepcijos Lietuvoje, bet ir spartesnio tautos „istoriškojo pašaukimo“ sklaidos XX a. lygmenų. Kaip ir Stasys Šalkauskis (1886–1941), beje, Jakštas vienodai rūpinasi ir socio(real)politika, ir meno kūryba ir gimtojo žodžio literatūra, jas vertindamas filosofinės katolicizmo sintezės mūsų krašte požiūriu (LMKA, 1972: 13–26)¹. Tarsi ir čia Rojaus forma jau galėtų kristalizuo-tis autentiškame simbolinio žvilgsnio kalbos (sąmonės onto/draugijos) akte. Tarsi ir čia *christianizmas* – *de profundis* veikiaš Grožio subordinacijos

¹ Turimas galvoje Stasio Šalkauskio pranešimas, skaitytas Lietuvos katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavime „Kultūrinio lietuvių tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas“ (1939).

dėsnis, mokslinės (pasaulėžiūrinės) subjekto savivokos, t. y. antiekstremistinis tvarkos indikatorius Rašto kalbos savastyje. Dėl to „Bažnyčios ir kultūros sintezė... aktualiausias šiandienos klausimas“ (Logos, 1938: 8). Būtent į jį Jakšto stengiamasi orientuotis „sveikos dialektikos“ rimtimi ir aštria kritinės refleksijos plunksna-dvasia, kad būtų apčiuoptos intelektualinės Grožio destabilizacijų šaknys, paparentos definicijų sanklodos priežastys Lietuvoje. Mat nesant bendrų – Grožio ir kūrybos – dėsnų vs Dievo kaip struktūrinio visatos principo mintyje (Kristaus kaip protavimo ir meilės normos), Lietuvos žmogus nėra, nepajėgus reprezentuoti vertinamosios / distancinės / kritinės tapatybės savo paties veiksmų kūrybiniam artikuliuojimui (tarkime, Grožiu ištarti *liberum veto* praktikuojančios teo/savimonės viduje). „Viršasmėniškoje realybėje rasis vietos ir krikščioniškai Trejybei, ir amžinam nekaltai pradėtos Marijos moteriškumui (Goethes „die ewige Weiblichkeit“; Vl. Solovjovo „večnaja ženstvennost“), ir tikram katalikiškam tikėjimui“ (Jakštas, 1995: 283), – Jakšto viliamasi, diegiant ir filosofinius, ir teologinius pagrindus meno kūrybos problemų išganyme, a la *viršasmėniškos* pasaulėžiūros kriticizmai žurnale „Draugija“. Antraip neįmanomi būtų sprendimai kaip kriteriologinė „objektyvaus poetiško“ ieška, kai nėra dialektinės dėsnų vertės branduolio, kai idėja neįstengia tapti „estetikos mokslo“, tiriančio transcendentinės Grožio suvokties veidą ir jos skleisties logiką, vadinasi, *sukrautizmui* nelemta būtų tapti provokatyvia arbitralaus substrato reikšme. Grožis, regis, kūrybiškoji, sąmoningumą dėsniais aktyvinanti kalbos transcendentos vs Esmės ir savipakankamumo garantijų Rašte Norma / „to, kuris siuntė“ *sakrum* valios pagava. *Transcendentinei* I. Kanto *dialektikai* atliepia civilizacinę Jakšto „sveikos dialektikos“ žiūra su pašaukiminiu dievystės žmoguje nulemtumu, palaimingu *viršasmėniško* savęs išrinktumo įstabumu, kadangi tik katalikybė, apšviečianti ir galvą, ir širdį (O. Milosz), yra *išventinanti* weltschmerzo prasme; šių onto/kokybių, Jakšto požiūriu, būtent ir nėra nei čiurlioniškojo meno vizijose, nei biliūniniame prozos *gimnazizme*.

***

Todėl A. Jakštui Grožio orientyrai – ne savimi pasitikinti vizionieriškų žmogaus projektų savivalė ir neavangardiškai desublimuotas psichinių *Aš* procesų iššūkis pasauliui, visuomenei ar ypač Dievui (nesvarbu,

su kuo tai nutiktų – Juozu Tysliava, keturvėjininkais ar su *Nepriklausomųjų* dailės paroda); tarsi „tuščia scholastika“ ar profesinis daltonizmas būtų neatsiejamos savybės nuo lietuviškosios meno kūrybos proceso, kuris nepajėgus virsti tvaria praktine *mėgdžiojimams* ir kompiliatoriškiems *padirbiniams* alternatyva (skolintas kūrybos sumanymas Jakštui reiškė beidentitečio amoralumo avantiūrą, nors ši ir būtų transalternatyviems virsmams angažuota); tarsi joje nedalyvautų pasąmonė it substanciskai kalbantis Dievo architektūros planas, reliatyvi „dangaus mechanika“ kūrybos žmoguje; „objektyvaus poetiškumo“ matrica skaidrėja nelyginant meninio vaizdo konkretumo, struktūriškai susibordinavusios minties aistros logika, t. y. moderni ir pačios kūrybos, ir jos vertinimo kriterijų raiška; „objektyvus poetiškumas privalo turėti ir atsakančią sau objektyvaus poetiškumo kriterijų“, – teorinė Jakšto moralumo nuostata-aksioma, skirta ir meno kūrybai, ir *kūrėjiškajai* kritikai Lietuvoje (Jakštas, 1997: 238). Tai daugiau negu metafizinė generacijų virsmo ar vaikų maišto prieš tėvus gyvenimo *simfonizme* problema: maištas Jakštui (koregavusiam *erunda erundisimus* pas J. A. Herbačiauską) ne savitikslių „pasipūtusios puikybės“ užgaida, o prasmės indikacija Tiesos Grožiu / pačia Grožio Tiesa kelią atsakomai graduojančio žmogaus širdžiai. „Teko ginčytis...“, – sutinka, – ir su aršiais naujovių diegikais, ir tiesiog su *nezogotburniais* („principo „neprotivlenija zlu“ aš nepripažįstu“) (*Naujoji Romuva*, 1938: 275), kadangi Kristus, anot Jakšto, fariziejams nebūdamo atlaidus, tad per didelę prabangą ir lietuviškiems *kūrėjeliams* „pigiai liuosuotis“ nuo Dievo bei istorijos, užsiciklinant liguistų vaizduotės ambicijų klanuose;

Išties aksioma, kad poezijos ir pareigos vienį Jakštui imperatyviai diegiant, aptariant, „ilogintos vaizduotės“ estetika tampa Vakarų „aukštąjį modernizmą“ netiesiogiai kuruojanti kritikos prerogatyva Lietuvoje. „Būdamas aukščiausia realybe Logas yra drauge visokios buities prototipas“ (Jakštas, 1997: 282), – Jakštas pabrėžė ne viename, antinomijas išcentriškai alcheminančiame tekste, tarsi užbėgdamas už akių būsimiems nedialektiškiems savo teisėjams ir sekliai sofistikuojantiems prokurorams: „prieš modernumą rimtą, iš dvasios gelmių semtą, aš visuomet lenkiu galvą“ (Jakštas, 1997: 284). Todėl nei „Varpas“ (su abejotinos etnokondicijos himnu), nei Ibsenas ar kitas (įtakingiau besidarbuojąs tolesnėse platumose) negalėjo būti net iš dalies vertybinius Jakšto kriterijus predistinuojančia atrama, kadangi jam *ex profeso* nepriimtini ego eksper-

mentavimai su pasauliu, laisve (ypač kaip transarcheologine subjekto ašimi), masiškai dominuoją betranscendentės amorfikos ir anonimiškų buities anomalijų bėgsmuose. Tik eruditui Jakštui XX a. pradžios Lietuvoje galėjo būti suprantama mokslinė katalikiškojo transformizmo idėja, kad „sapnų reginiuose staiga sukuriamas tobulas visatos atspindžio pasaulis“ (Jakštas, 1995: 503); deja ir svetur, ir Lietuvoje, – matė, – tokia, kūniškai regimą žodį interpretuojanti, teorinė Tiesa nebuvo net atpažįstama kaip substancinis *kūrėjo* būties konstitucijos pagrindas; todėl saikas tampa metaarchitektoniškai privaloma veiksmų Tiesos duotybė, vertė žmogaus atminties („visatos atspindžio“) judesyje, Logas jo *antropos* kelio-elgesio dikcijos atkarpoje. *Saikas* – matematiškai apskaičiuotos subjekto veikmės įstatymas Grožio kalboje, sisteminiu tikslumu matuojama Eroso žaismės prasmė, struktūras keičiančio iniciatyvumo, begalybiškojo alogikos limito laisvėje (Tiesai, Gėriui, Grožiui „tarp savęs keičiantis“) riba. Tokia meno specifika kaip atekstinė minties intonavimo įtampa Rašto kalboje, kuri tarsi negalėtų atsibusti klaidoje, nes stipri, t. y. pajėgi tapti viršasmene „gyvenimo poezijos“ forma Rašte; kalba – laiko drausmės (iš)raiška saiko erdvės tartyje it bažnyčia – translibidinė dehiperbolizuoto kultūros tapsmo monada šalyje.

Todėl akirytyje „gražybė“, kuri Jakštui ir yra „tobulybės sesuo“ (Jakštas, 1931: 13). Bažnyčia, nelyginant urbanistinę vaizduotės logikos architek(s)tūra, – matematinė žmogaus minties elgsena dvasios materijos Rašte / stiliaus kaip „įkvėpimo mokslo“ algebra mieste (nepalaida, *zookratinio* gamtos laukiniškumo bala). Dovydas medžius neatsitiktinai „liepė apmūryti rūmu“, – tiktų ir kolegiška Julijono Lindės-Dobilo iš šalies pastaba. Tobulumas – onto / vidinė žmogaus esaties, kūrybos dėsnių prozodijos *motto* jo būties kiemo, erdvės labirinto gelmėje, prototipinė žaismės logika Prote, arba Tiesa kaip *aš* tapsmo-kelio krypties sveikata, matematinės simfonizmo struktūros topo / programa; plotiniškas jos vykdymas – juridinė *Aš* eisena gyvenime it žmogus literatūros meno, t. y. funkciniam savo paties identitetinių sankauptų (be priešpriešos tarp individualizmo ir universalijų) turinyje; tik tokiu būdu „menas esminių savo elementų funkcija“ (Jakštas, 1997: 57), – neizoliuota nuo metafaktorių tinklo kūno sąmonės būtyje, t. y. menas – teleologinis emocinio kalbos simbolizmo vienis Grožio formos fenomenologizme; tobulumas – dėsnių (Dievo) giminės atspaudas / atvaizdas savo Esmės šaukinyje, intoneminė klasikos atspindžio Vėlė – Tiesa subjekte, veidrodinės *kūrėjo* propor-

cijų prefokusuotės skalė, mokslinė vs religinė aksioma (*sesuo* – Jėzaus dvasios eonas vyre, tobulumo siekiančiame, metalogikai atvirame *kūrė-jėlio* tipo žmoguje). Neatsitiktinai *Kuprelis* nevyriškumas Igno Šeiniaus romane Jakštui atrodė tarsi paties kultūrinio subjekto nepakankamumas, neišsipildymas žanriniame Knygos pavidale, knygą suprantant kaip rašytojo minties, religinės jos tvėrmės pasirodymą „visatos atspindžio“ mieste, lietuviškajame *Vėlės-Tiesos* organizme (Jakštas, 1997: 72–78).

Tarsi teigta Jakšto: būk, menininke, palaimintas savimi, vaikiškai nepurkštavęs prieš tradiciją kaip klasikos dėsniais grįstą brandžios atminties draugijos pasaulį vs Dievo Tėvo namus, nes pats juose gyvena, „amžinajame moteriškume“, tad neparblošk savęs ūmumą dauginančiu amonadiniu *dabar ir čia* motyvų siaurumu. Net keldamas ranką, ginklą, balsą prieš esmiškąjį save, dualizmą ir agresijas, transformuok į Grožio įtampos kodus, kad dangus virstų pragarus išganančia Logo *psiche* vaizdžioje veidrodinių Tiesos sąmonės siekių-atspindžių atvertyje. Jakštas prisipažįsta, jog gailisi, kad kritikos dvitomyje neišskyrė vietos Janoniui ir Paporoniui („dėl negalėjimo susyk viską apžioti“) (Jakštas, 1997: 5), kadangi pirmasis, regis, imponavo „teisinga“ mirties ir revoliucijos prioritetų perskirstymo / psichobiografinio rinkimosi kaina-kaita, o antrasis – utopiniu projektu vykęs susintetinti lietuvių patirtis „pasakose, padavimuose, dainose“, tautiniame epe (it. „kanonų sąvade“, kurio realiai gimtinės kultūroje nebūta, nėra). Todėl traukė preegzistencinė (Janonio) atsivertimo prieiga – ontoiniciatyva, drauge su (Paporonio) troškimu lietuvių etnosą matyti identifikuotą su mitopoetine vaizduotės logikos tapatybe. Pati poezija Jakštui, regis, antiutopinė, net kolektyvinio subjekto patirtin susitelkusio apšvietos realumo kalba, dalijanti „universalijų analogijų“ it erudicinio atminties lobio dovanas. Tad perimk jų *aesthetica perennis* duotybės estafetę, kūrybos žmogau, glūdinčią *qua totum* esmėje, o ne timpčiok Rašto vyre, poete trukmės virveles laike – gęstančių pramanų nuotaikas, fanaberiškas nuomonėles, aspektinių esinių it *pašalinių* lietuvių literatūros *tikslų* vėliavėles; gimsta Jakšto asmenyje veik ultramodernus imperatyvas, kviečias išsižiūrėti į tai, kas yra už antropologinio žvilgsnio ribų, kad nebūtų naiviai suabsoliutinta chaotinga neskaidrių stabmeldystės ir vadovėlinio gimnazizmo kodų-ištakų pradžia; kitaip tariant, kad visus žavinti moderniojo intymo („privilegiuoto mediumo“), tarkim, prozoje kalba, vis dėlto netaptų neodarvinizmo intencijų sąšauka-atliepa (Oser, 1997).

Priešingai nei Mykolaitis-Putinas, su neva antropologinėm „žmoniškumo kriterijų“ spaktyvom, *sveika* transcendentalumo *dialektika* Jakštas reviduoja ir beatodairį Vakarų subjekto prometėjizmą ir subloginę jo vertės recepcijos galimybes Lietuvoje (literatūrą regi matematiniame jos amžinųjų metatiesų meloso lygmenyje); verbalūs *skirtingumai* tarp meno, matematikos ir mokslo nėra realios *priešingybės*, – tarsi „integralės Tiesos“ pamokų neišmokusiems vaikams kolegiškai paaiškina, pabrėžia, pabara Lietuvoje (Jakštas, 1997: 46), kad ir kūrybinė, ir kritinė jos gyventojų sąmonė virstų induktyvaus minties neišsemiamumo Rojumi, it nesi- baigiančiu „Didžiojo pasakojimo“ siužetu, kuriame laikas (personali mir- ties suvokimo trukmės Tiesa) jau būtų ne gamtos, o atminties (antjutimi- nės laiko kūno materijos kokybė) Dievuke. Mintis („pasaulio skaičiai“) tarsi pasąmoniniai Dievo nematomo realumo akredityvai žmoguje, todėl būsima elgsenos vienkartiškumo, idėjos nepakartojamumo strėlė Jakštui pildosi ne *kurtizaniškame*, o karteziniam translokalaus kalbos komu- nikabilumo danguje. Mintis – matematiškai subordinuoto kūno gamta (baconiškai gyva materija) kalboje (žodyje, simbolyje, ženkle). Tai pati Meilės vieniu (i)akorduota tikėjimo vertė-procedūra, pasąmoninė atsivė- rimo (dantiškojo atsivertimo) akto galia subjekto Tiesoje. „Tikėjimo Tie- sų likimas labai panašus į aptiekos gumuliuką – jos arba lauk metamos, arba rijamos nekašnojant ir todėl jų skonio visai nežinant“ (Logos, 1938: 2). Tad geriau pasiaiškink, subjekte, ar yra *prima materia* tavyje kaip integrum norma, kuri it hierogliffe būtų transfinityviai susklysta arba atpažinta lietuviškosios matomybės reiškiniuose bei atsispaudusi jų gimi- nės (Tiesos turinio veidrodyje – Esmės technologijų tęsinuose); gyvenk žmogau arba matomybėje, arba Esmėje (Jakštas, 1997: 210), pasirinkęs (a la Tolstojus) tarnystę arba Dievui, arba Mamonai; tačiau būk ištikimas kūrėjėli, arba Solovjovui, arba Tolstojui – vienam dviejų, kadangi jų sin- tezės parodijos, t. y. neva alternatyvaus vidurio (kompromiso) kelio nėra, – taip netiesiogiai mokė-patarė vs Solovjovui palankią poziciją grindė (atsisakęs „Draugijoje“ skelbti garsų L. Tolstojaus „Laišką valstiečiui“), jaunajam vertėjui ir poetui Edmundui Steponaičiui per susitikimus Kau- ne, XX a. pradžioje (Steponaitis, 1988: 19); pasaulis – Dievo/Grožio vs tobulumo, mokslo / meno namai, „tobulybės sesers“ siekį integraliai pri- sijaukinančiame žmoguje. Kitaip tariant, pasaulis – žmogaus būtinumo būties veidrodis jo sąmonės dangaus, Goethes / Solovjovo „das ewige Weibliche“ eksploatuojančiuose ritminio bedugniškumo, atvirkštine per-

spektyva grįsto sąmonės konfigūratyvumo skliautuose; Grožis – ultratobulumo įvairovės (Meilės begalybės vienio) kaip modalios siekiamybių precizikos struktūra („kūno ir dvasios reikalai visus riša draugėn“ joje). *Gražumu* objektyviai matuojamos vertės subjektas-principas įvairiuose, ne tik estetinės prigimties grynio, veikaluose. Menas – tokių veikų energetiškumo įtvarkos sankloda-sistema, kuri Lietuvoje dar tik atsiranda startinio lygmens pakopose, istorijos ir androgenizmo sintezės („antrojo laipsnio abstrakcijos“) nėra dar meninėje lietuvių Rašto prigimtyje (Jakštas, 1997: 39). Šiaip aristokratizmas Jakštui – pašalinė žmogaus puikybė, naudinga nebent pasirodymams prieš laukinius, taigi tik savimeilišką plikbajorystę pozuojanti etnomėgėjų teatro scena, kadangi tik vienas Dievas save emanuoja subjekto (pasak B. Skargos, „realaus referento“). Tiesa kalboje, Rašto vaizduotės ženklų mene. Deja, lietuviškųjų jausmų lyrika dar nėra atminties kaip metafizinės Dievo / Proto invokacijos Tiesa kalboje. Todėl „mums nevalia būti Molio Motiejais“, – ištaria Jakštas ir literatūros, ir filosofijos kritikams, pats rasdamasis Grožio išsipildymo per lingvistinius būties ženklus teo(i)mintuve (Jakštas, 1995: 496).

Jakštas rašė daug ir apie viską, kas vyko Lietuvoje. Juolab, kad apskritai ne tik lietuvis pasirodė tingus, arba pernelyg lengvabūdis epochinio virsmo verpetuose; kūrėjėliškasis žmogus ypač kritikui rodėsi atvirksčiai proporcinga dangui ambicijų sankloda, kurčia Dievo *fundum* garbės naratyvui, todėl bent teatsigrėžia į akivaizdžiai klaidingus savo istorijos darbų rezultatus (kad ir lietuvių aplankytų transsubjektyvi artefaktinių sąmonės klodų graža); tegu „aukso padala“ suskamba it darnos ir objektyvumo siekio neišvengiamybės uvertiūra, o matematika – „amžinųjų tiesų“ reiškėja gamtoje, subjekte, mene (Jakštas, 1997: 49)... Istorija galbūt desublimuota būties sąmonė kuriamajame, dieviškąją proporciją globojančiame Loge, tad tik ne *pajautine* (kaip mano *susidvejinę* sruogos ar mykolaičiai), bet dvasine, matematiškai ekstremalaus proporcialumo puse; „kūrimas tatai yra daiktų potencijos pavertimas veiksmu, galimybės – būtimi“, – Jakštas argumentavo XX a. Lietuvoje Vakarų intelektu ir *in praxis*, ir *in esse* (Jakštas, 1995: 496; 512).

***

Visa kita „hiperfiziškas gražumas“ – smerktini (neracionalūs, kvailai išpuikusių *pusgalvysčių* (Karmalavičius, 2000) vaidai), alogiškų neo / *pagus* prielaidų, klykiančių madų reliatyvo ligos, psichologiško

dekadanso raupai, vertybiškai svetimi Lietuvai nebrandaus modern/manierizmo srautai. Jakštas iš tikro buvo visiškai nusistatę prieš tai, kas nūdienos akimis būtų vadintina „nekontroliuojamų patologijų“ manijos (Jakštas, 1997: 107), bei jomis aplikuotų destruktų pasaulis, kurio hipostazuojamų erzacų akivaizdoje Logo stabilumas ir dabar šviečia it retro-nostalginė mirties elegijos „epistema“ (žmogus amžinybei ruošiasi startuodamas sąmoningumu, pačiu metafiziniu įpersonalintos jaunystės anksybės pozityvu). Tai save patį transcenduojančio išpažintinio elekšyro galia, arba Dantės, Romoje atlikusio „jubiliejinę išpažintį“, *after-procedūra*, kai jau, pildantis Šatrijos Raganos poezijos žodžiams, visi išskridę į ten, „kame niekas neirsta“. Gyvybiškiausia estetikos kaip „nihilizmo religijos“ moderniam pasaulyje versmė – atrama, kritinė refleksinė noktiurnišku jos priežasčių sąmonė, t. y. patirtis atgaline transfero tvarka, mirties substantyvum lietuvių literatūroje (nuo K. Puidos iki A. Škėmos) pradžia vs „linksmo nihilizmo“ elipsė, reaktyvuota modernia vienio / skirties kodų perifrāze. Jų arti ir antibergsoniškas Jakšto santykis su dinamiško simbolio (žodžio kaip intuityvaus ženklo) judriu stabilumu. Nors vėliau Bergsonas ir tapo apsisprendusiu kataliku, tačiau Jakšto tai, regis, niekaip nepaguodė ir nedarė jam garbaus europinio autoriteto išpūdžio: kritikas ne tik baiminosi, kad tarkime, jaunojo Stasio Šalkauskio „Solovjovo ir Bergsono sintezė nenuvestų į negeistinas klaidas“, bet dar daugiau: nurašydamas teosofinį Rudolfo Steinerio misticizmą, įkandin vokiškajai antisemitinei pozicijai, Jakštas tapatinasi su ja (tik jokiū būdu ne varpininko Vinco Kudirkos anti/*judaic other* lygiu) (Cox, 2005). „Vokiečių ekspresionistus yra veikus skysta kaip vanduo, neaiški kaip aklas instinktas ir tamsi kaip chaosas Bergsono intuicijos filosofija“ (Jakštas, 1997: 162), – cituoja Jakštas vokiečių menotyros išvadas-mintis kaip savas. Pas Bergsoną nematė Išminties, atpirktos dvasinės „Kristaus kariuomenės“ kūno krauju, jo nefiksavo daiktiškojo patirties išganymo kalboje, kuriuo galėtų maitintis tarkime artautistinė „ekspresijos metafizika“ vaizde (žodyje, mizanscenoje, ekrane). Tad neva tiesioginiai jausliniai duomenys Jakštui – tik liuciferiškai apsimitusi ikisąmoninės raiškos puta, o ne visatos ženklų konfiguratyvumo atvaizdas – *de profundis* pieta – vėlė prigimtyje, kur mintis artikuluotai nusėda / užsisklendžia monadoje, „visatos atspindži“ likimiškai sublimuojančiame rate, akimirksninės, tačiau meta/sąmoningumo giedros (it maldos) aktuose. „Mylėk Dievą ir daryk ką nori“, – transcendentinės dialektikos laisvumą ganytojiškai atpirkusi

multirekomendacinė Grožio ekstrema; todėl Jakštui estetiškai / etiškai ir t. t. šaunu tik tai, kas ne *tamsu*, o siektina, kaip protinga / proporcinga / tikslu bei etiškai apšviesta „logiškos dedukcijos“ Dvasios, todėl skaidru / iškilu (Stecker, 2008: 145–161). Todėl tiko impresionistiniai Igno Šeiniaus prozos faktai, demetaforizuotas realybės praktikumas „ispit-rėti mažiausias gyvenimo smulkmenas“ (Jakštas, 1923: 49) bei jas mylėti lingvistiškai motyvuoto stiliaus kaip formos kokybės, taigi vadovaujančiosios sintaksės radikalumo gestu. Tačiau nebuvo priimtina baltrušaitiškoji *synergos* kitokybė lietuvių literatūrinės sąmonės simbolizme, matyt, Jakštui atrodžiusiame dar pernelyg arti Čiurlionies, kurio „parnasizme“ vadavosi golgotišškai per silpni techtoniniai kultūrinio transfero patirties judesiai... Ne ta mūsų jaunų poetų esą pamirštama „tikra tiesa“, kuri teigtų: *servire Deo – regnare est* (Jakštas, 1997: 306).

Imponavo Dievo / šviesos / šventės šaltinis, kuris nėra nei dionizinės anarchijos, nei übermenschinio chaoso lavina (tai būtų tiesioginė pragaro ertmė, atsiverianti besiformuojančių lietuviškųjų daiktų tapatybę pernelyg grubiai (ekstremistiškai amoraliai) laužančia Rašto žaizda). Skoniškumas be *išrišimo*, be „išganyimo teorijos“ Jakštui, – diletančių nuomonių triukšmai, neišjudiną esmių, nepažadina dieviškojo visatos prototipo dėmenų šaknyse; jie lieka mirksni bemokslėmis akimis įsižiūrėjusiais *jausliškais* instinktais, save ilgainiui pralošiančiais žmoguje, ir tuo (i)žeidžiančiais tvarką be namų beigi „be savybių“ pragaruose; klesti „tuščia transcendensija“, nelygu idealybė Kitu silpnai teikvėpta (Friedrich, 2007: 44–45).

Tai toli gražu Jakštui nereiškė, kad meno kūryba *votum implicitum* tik logikos sfera: „pripažindamas filosofiją mokslu, aš pripažįstu filosofams teisę statyti savo hipotezes, kad ir nelabai priparodomas“ (Logos, 1938: 16). Atitinkamai Grožio teorijos srityje atmetė pačią „estetinio sprendimo“ definiciją, kadangi ši natūraliai privalėtų būti grindžiama „estetine logika“, o apie tokią Jakštui esą „neteko girdėti“, – rašė jis „kritiškose pastabose dėl prof. S. Šalkauskio estetinės ateitininkų ideologijos“ (Logos, 1938: 49). Mat „estetinė intuicija“ dalyvauja kuriamąjį meno Logą dievažmogiškai perartikuliuojančiame veiksmė. Apskritai „yra daug dalykų, egzistuojančių už logikos ribų. Tokia yra jausmų, emocijų, religijos sritis. Visas menas yra išstis nelogiškumas“ (Jakštas, 1995: 411), – atitarė Jakštas, nepriešgyniaudamas referuojamoms įtikusio mokslo vyro (o ne *vergo*, *gimnazisto* ar madingo motyvų paskolų ėmėjo)

mintims. Todėl nesolidarizavo su herbačiauskiškąja dionizinio *artizmo* muzika, kadangi pastaroji rodė tėra dekadentinės išmonės parafrazė, o ne granitinė kalbos *muzikališkumo* pasijos kaip ekspresijos metafizikos („ineluctable *vaque*“) struktūra-užduotis. Tai greičiau azartiškai megalomanus sekimas Krokuvos individualistais, kurie dar labiau Jakštą erzino tuo, kad net Maeterlincko simbolizmui neprilygo savo gausiuose *padirbiniuose*; tad laisvė Jakštui – *nemiri* protingumo atomų perduoties *tvarinija*, *цельного знания* principas žmogaus energijų metaperimamumams. Nebent tik apoloniškoji sąmonės didybė, kažkiek gyva transdieviškojo *apriori* ir amžinojo Logo *status quo* sutarčių, t. y. dekartiškąja, Grožio kaip sąmonės virsmo pergalės specifikos *ekstremite*. Sąmonė Jakštui – monadinės savijudos impulsas kalboje, vienijančioje dangaus ir žemės pradus kuriamajame kultūros Loge. Jame menas laisvas it šokantis Dievas Meilės vienio neimituojančiame, *pašaliniams tikslams* savęs nedeponuojančiame žmoguje. Androidinio bitekstualumo erdvių ir veiksmių perspektyva Lietuvoje, kilusi galbūt iš simpatijų tiesioginių patirčių ir drauge „simbolinio universumo“ kupiniems Rytams, gal net priimtina iš Pavolo Florenskio, kuris, susipažinęs su freudizmu, „vienų – vienos Tiesos“ vertybinį interesą papildė Logo / Eroso žvilgsnio traukos lauku. Vadinasi, ir į Lietuvą skverbėsi su grįžtamojo (atvirkštinio) meta / principo priešasčių perspektyvom Prote, transfero, kaip išganymo maloningumu sublimuotos elipsės akte, arba kryžmine paradoksalumo užuomazgų pajauta nuodėmei, džokondiškai šypsantis žmoguje / autentiškame kūninio sąmonės intelektualumo Rojuje / laisvės *gražumo* praidentitete.

***

Tokios *nesvyruojančiu* vadinamo kritiko išvados apie Grožį Lietuvoje, kuriam suteikiamas ne tik meno vidinio kokybiškumo, – tarkime, struktūrinis veikalo proporcijų ir viršūnių – vertės turinys, bet ir meisteriška gražaus daikto *activities* logika, misterijos kaip „transsubstancinės sąmonės“ architektūra: gyvenimo kaip funkcionalios jo metaformos maksima-Tiesa, kurią įglūdinti tikslinga Aukščiausios Išminties, o ne vietos „milžinų paunksmėje“; „Menas tai tarptautinė Grožio kalba“ (Jakštas, 1997: 216), – pabrėžia Jakštas XX a. 3-ojo dešimtmečio viduryje. Apskritai Grožis jam lieka vienintelis visų žemiškos veiklos „užsakymų“ / priesakų kriterijus, kuriuo – tikslingai vadovaudamasis – žmogus (tauta taip pat) visapusiškai ramiai (gyvybiškai, o ne isteriškai gynybiškai politiko-

je, filologijoje ir kt.) save realizuoja. Svarbu, kad už judesio / laikyenos / žvilgsnio rastųsi Tiesos, nemari Dievo įkvėpto „paslapties mokslo“ visata; kad mažas *kūrėjėlis* gėdytųsi neramybės, kuria griaunamas, švaistomas, bukinamas „visatos atvaizdas“ jo *aš* viduje; „aukso padalos“ mostas laike (tradicija, klasika), – savimoniškieji ontokriterijai, vieninteliai gali patapti estetinė autentiškos minties įtampos regula-reikšme, o ne klampiais „beasmenio proto“ putėšiais. Jis prieš isteriją kaip neskaidrios laisvės užmačių formą, prieš sporadinę vienlytiškumo menkybę buityje, iki biblinio paveldo kaip „krikščioniškosios klasikos“ elemento arba net „iki Šatrijos kalno“ nepakylančiame, kultūriškai užsiblokavusių/*aprobežiuotų* atminties formate. Grožis Jakštui ne laikina reklamapriebėga – emblema, o nesunaikinamo kūno (pasaulio) idėjos dieviškumo, t. y. kuriamojo Logo it apreikštos normos *viseto* matas, transsubstancinis tikslumo vs funkcionalumo tvermės kodas kalbos atmintyje (todėl teleologiškai veikiąs misteriniame kūninės harmonijos amžinume); Grožio ekumenizmu savaime eksplikuojamasi Absoliute per „tobulybės sesers“ artumą, per konstruktyvius žmogaus susilietimus (su) transcendencija, – vidine *aš* išrišimo identifikacijų būva; „įkvėpimo paslaptimi“ – priešiško pradas, aklas „kaip instinktas“ kovas nukenksminančia Kristaus šviesa (tavyje). Todėl Protas, o ne *piktybė* galiausiai moderuoja meno kūrybos dėsnius Tiesos („estetinės intuicijos“) patyrimė; tad fiziniai kentėjimai galiausiai taip pat atlieka „signalų ir stimulų vaidmenį“, ir yra gero nešėjai žmogui, šiam „spiriantis prieš pražūtingas aistras“ (Jakštas, 1996: 84). Tokia psichoasteninė dialektika Jakštui yra sprendžiamasis moralinės saviukos reziumė, nepriekaištingai prakilnios kūrybinės elgsenos, t. y. simboliškai realaus, demetaforizuoto veiksmo haiku – transfinityvus Rašto saiko atitikmuo. Giliai introspektinis žmogus yra, negali nebūti sąžiningas Absoliuto atžvilgiu kaip ontoidentifikacijos subjektas mene, čekoviškai gražus savaime ir tuo tikras, nes klauso vidinio *aš* lyg „nepriklausomo centro“ (M. Foucault) balso, girdinčio / užgaunančio transpartitūrines visatos galių melodijas – *simfonizmo* stygas-vėles savyje.

Tokiu būdu itin modernus, erudicinis savo esme, meno kūrybos konceptas brėško Lietuvoje tarytum neotomistinė minties kultūros dimensija su vidujybiškai joje įsmelkta distancijos (teorinio neutraliteto) ir patyriminės subjekto idealijos aura-aistra, religiškai sulydančia (sekant G. Santajana) tomistinį protą, baconišką sąmonę, eliotinį tikėjimą muzikiniame virškontempliacinio kalbos (f)akto „egzistencializme“ (kai kam

iš Vakarų katalikybės teoretikų egzistencializmo šaknys glūdėjo būtent tomizme). Tų stygų (logikos, teologijos ir poetikos) melodija Jakštui, nors ir susidedanti iš išorinių komponentų, bet tai vidinė (užuž / veidrodi- nė) visatos atspindžio sąranga žmoguje, tampanti visų pirma imperatyvia sublimuoto saiko pajauta, esmingą Grožio atodangų projekcija – sąmo- nę elevuojančia atbaiga. Beje, tai ir kitur jau žinomos kūrybos ir tvarkos (*instauratio magna* principas mene – G. Santajana), kuris tampa pačia Kristaus dvasios paveldo reikšme kaip neregimybės atspaudu (Dievo Tė- vo asmenyje) ir drauge regimybės (Logo substancijos) lobizmu kūne, varde, veide. Kalba ne formalių prieštarų (re)kombinacija literatūros me- ne, o preciziškoji logocentrinės Eroso ištarmės ekstrema („menas yra teisingas sukurtų dalykų supratimas“), tad apvalyta intelektiniame alche- mizme. Todėl „ne pati pajautinė objektyvacija, – Jakštas pabrėžė, – o tik jos „atitinkamybė Grožio normai“ (Jakštas, 1997: 63) yra „transsubstanci- ne sąmone“ jausles į Dievo pasą įrašanti „antrojo laipsnio abstrakcijos“ esmė – veika. Logiškai sugestyvi, neregimybės lemta tikrovė ima veikti transveidrodiškai artikuliuotame lingvistinio *aš* atminties mechanizme. Tuomet Gėris tampa Absoliutą kūrybiškai įmanavusi Meilės visuotinu- mo (Tiesos, Sintezės, Dėsnų) monada „poetiniame objektyviškume“, kuriame Grožis jau ne tik ne odiozinė Absoliuto su transcendencija duoty- bė, bet ir kūrybos instinktą dėsningai (simetriškai ir t. t.) koreliuojan- čių žmogaus esatingumo ženklų (visų pirma kalbos) estetinė elgsena, „būties namai“ su *nepriklausomu centru* lyg karteziškąja homogeninės dvasios begalybės abreviatūra. Būtent ji neturėtų jaustis įnamė madas mi(s)tifikuojančiuose „demokratijos potvynio“ (T. S. Eliot) kvaituliuo- se, tad, Jakšto įsitikinimu, XX a. pradžioje privalėjusi reikštis kur kas stipriau nei realiai tai buvo daroma ir įmanoma kultūriškai / politiškai beatsigaunančios lietuvių literatūros, meno ir kitų gyvenimo metakriticiz- mo formų pajėgose. Žmogaus kūryba, kurioje dieviškumo laiptais „iki Šatrijos kalno“ nepakylama, kurioje *namų-pragarų vs gyvačių kamuolio* (moriakiškos) saviįveikos nėra (tai vis ir *kūrėjėlio* ir „skaitytojo neprisi- rengimai“), lieka, kokia buvus, – ikimisteriškos *pagus* stadijos, t. y. fakul- tatyviame mykolaitiško „sielos stovio“ reikalavimų (negeresnių už „dirb- tines afektacijas“) apačioje. Jakštas norėjo, kad klostytųsi antraip, kad net liuciferiškumas būtų aptiktas tikras, koks yra simbolis *aš* saviįveikos (f)akte, o ne jį mėgdžiojanti / medžiojanti *kūrėjėliška* („žmoniškumo kri- terijų“) toga. „Tikri eretikai būna gan rimti žmonės, jie nieko ant vėjo

nesako“, – Jakšto ne *ant vėjo* lietuvaičiams siunčiama pastaba (Jakštas, 1995: 75). Užtat šis ir kiti Jakšto aforizmai bei *priparodymai*, pastabos dėl formos substancijos ir turinio gimnazistiškumų nebuvo perdėtai priekabūs Lietuvoje, kadangi ir svetur prieita prie išvados, kad metafizikai daugiausia trukdo sumitologinta jausminė šiapusybė dabartyje (A. F. Losev). Tad ne tik dvasininkija, bet ir visą meno kūrybos korpusą Jakštas, pasak M. Biržiškos, „statęs veidu į Vakarus“ Lietuvoje, akivaizdžiai matė, kad net madingame vietos ekspresionizme aiškiai stinga „tikrojo subjektyvizmo“. Vadinasi, beevangelėje jausmažodystėje nėra semantiškai save viršijančios kalbos krūvio (teolingvistinio diskurso provokacijų, kurios būtų jaunųjų trokštama „formos daila“. Vadinasi, iš *gilumos semtas* modernumas nefunkcionavo kaip ribinė subjekto valios ieška / aporiškoji *vidinio* jos *rato* išraiška (įkandin „gyvenimo formai“ vitgensteininiame loginiame filosofiniame traktate)).

Jakštas Lietuvoje ne tik demonstravo rūpestį dėl kilimo „sulig absoliučių teokratinių idealų“, bet ir pirmas civilizuotai argumentavo „nesuinteresuotos Grožio emocijos sudarymą“ lingvistiniame XX a. *antropos* („Atpirkimo paslapties“ neižeidžiančiame) identitete; (Jakštas, 1997: 63). Jakštas turėdamas galvoje, kad menininko identitetas – tai likimiškoji drąsa (*audaces fortuna juvat*), tuomet nesuinteresuota Grožio emocija tekste – „sprendimo blaivumo ir pilno bešališkumo“ analogas kritiko misijos nepamainomumo skirtyje. Intelektinė literatūrinės patirties tapatybė, transhierarchinio substanyvumo maksima kalboje Jakšto dėka netiesiogiai inicijavo (T. S. Elioto-K. Kavafio tipo) modernizmą, jaukindama jį kaip „absoliučios klasikos formą“ (tariant A. Nykos Niliūno kalba), kad tokia Vakarų Logo / Eroso tradicija per tarpininką V. Solovjovą *in praxis* apsireikštų ir Lietuvoje. Norėta, kad gimtoji (atgimstanti) lietuvių kalba taptų Dievo burnos garsu literatūriniame Rašte, o ne *gimnazisto* ar *vergo* plepalu, pop/autoritariu tarp etnokultūrinio proletarizmo kanonų Lietuvos erdvėje. Jakšto akiračiu išniro Lietuvai pasitiktinė, XX a. metafiziniu stoicizmu įtverminusi „kalbos namų“ koncepto („meniškiosios sąmonės“) paradigma, kritikui viliantis, kad nesustos Rašto žmogus baziškai silpname subjektyvizmo disartikuliacijų žemupyje, kad baironiškai „liepsnojantis demonizmas“ ir Lietuvoje kils iki transcendentiška užburtų sąmonės kalnų lygmens (kaip patikimo saugiklio „netobulumo galimumo“ suvoktyje).

Tai buvo fundamentali Proto transakcija Lietuvoje („kūrybos klausimas pakelti aukštesnėn filosofijos sritin“), kadangi net Jakštui tiesiogiai oponuoją balsai kartas nuo karto išpėdinėjo dėl ne itin ausylos visų jų bendros publikos, kuri gyvenimo artizmui, deja, buvo linkusi užsispyrusiai infantiliai diriguoti stabilų quasilitinių stereotipų normos labui. Tad jai ypač pravartu bus įsidėmėjus, kad vis dėlto „vergamis gamta savo paslapčių neapreiškia“ (J. A. Herbačiauskas). Dėl to ir Jakštui parūpo kosmologiško masto klausimai-uždaviniai – ne tik *gimnazistams, vaikams, kūrėjeliams* antropologiškai degi etnodezorientacijų problema. Deja, beveik visą XX a. teorinis jos statusas buvo silpnai aklimatizavęsis Lietuvoje, todėl liko beveik nepajudintas iš esmės, tarpais net atsidūręs už borto našlaidiškai, it save pamiršęs subjektas, quasimaterializman nudrengta kultūrinės jo savimonės sfera. Nors jau XX a. pirmoje pusėje Jakšto ji buvo pavyzdinai intelektualiai naviguota. Taigi, teleologinei ir minties, ir „objektyvaus poetiškumo“ savijudai (dėl literatūros ir kritikos vergų *neprisirengimo*) deramai į Grožio kalbos namus neįsileista. Vadinasi, apskritai beveik neskatinta literatūrinėje-kritinėje Lietuvoje Jakštui pati svarbiausia buvusi heteronormatyvaus kreacionizmo darbuotė.

LITERATŪRA

- Bičiūnas V., Adomas Jakštas, *Gairės*, 6, 1930.
- Cox C. S., The Judaic Other in Dante, *The „Gawain“ Poet, and Chaucer*, Florida, 2005.
- Jakštas A., *Mūsų naujoji prozos literatūra (1904–1923)*, Kaunas, 1923.
- Jakštas-Dambruskas A., *Meno kūrybos problemos*, Kaunas, 1931.
- Jakštas A., A. Jakšto-Dambrusko ir J. Herbačiausko laišakai, *Naujoji Romuva*, 11 (373), 1938.
- Jakštas A., *Raštai*, t. 1, Vilnius, 1995.
- Jakštas A., *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1996.
- Jakštas A., *Raštai*, t. 3, Vilnius, 1997.
- Friedrich H., cit. iš Stankowska A., *Poezji ne pizsesię bez carnie: z teorii i istorii tropu poetickiego*, Poznan, 2007.
- Karmalavičius R., *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX a. pabaigos lietuvių raštijoje: problemos ekspozė*, Vilnius, 2000.
- Karmalavičius R., Grožio moralumo imperatyvas Adomo Jakšto-Dambrusko estetikoje, *Žodžio laisvė*, Vilnius, 2004.
- Oster L., *The Ethicks of Modernism: Moral Ideas in Yeats, Eliot, Joyce, Woolf and Beckett*, Cambridge University Press, 2007.
- Stecker R., Immoralism and the Anti-theoretical View, *British Journal of Aesthetics*, Vol. 48, No. 2, April, 2008.
- Steponaitis E., *Rinktinė*, Vilnius, 1998.

Šalkauskis S., Kun. A. Dabrauskas, mano mokytojas ir kritikas, *Logos*, t. 18, 1938.
Šalkauskis S., LMKA, *Darbai*, t. 3, Roma, 1939.
Леонтьев К., *Цветущая сложность*, Москва, 1992.

ON META/FUNCTIONAL APPROACHES TO “POETICAL OBJECTIVITY” DURING THE FIRST DECADES OF THE 20TH CENTURY

Ramutis Karmalavičius

Summary

The author of this article (re)interprets the canonical idea about Adomas Jakstas – Dambrauskas (1860–1938) – the most popular literary critic of this period. The standpoint of normative concept of this famous researcher actually represents the links of kenotic anthropology, tendencies of heteronormative creationism and transsubstantive thinking, too. “Theological code” (T. S. Eliot) is background of modernism as higher of absolute classic experiences. This direction initiated more erudite imperative and philosophical sufficiency in Lithuania; “Instauratio magna” (G. Santajana) was competent opposition for dogmatic new *pagus* ideology and imitating praxis; aesthetic beauty for Jakstas was a mode of ontic stability or identity substance in front of anaemic sensitive dominion. But aesthetic transcendence as linguistic act was not possible without biblical inheritance. Jakstas as a theorist has more continued Logo/Eros concept by Russian philosopher V. Solovjov, whose system helped him to realise alternative point of view in Lithuania, subdue for achievement against abundant lyrical legacy or arrogant pseudoeffects in fields of reformers.

The main theoretical aim was to formulate the concept about word as disinterest idea of beauty as analogy to compare “objective correlate”, because creation must be freed from unnecessary matters.